

винна виникати думка про те, що звичайні, гарні, правильні вчинки слід здійснювати заради схвалення, визнання тощо [2, с. 12–20].

Висновки. Проаналізовані теоретичні положення В.О. Сухомлинського щодо методів формування свідомої дисципліни дають змогу зробити висновок, що їх творче осмислення й використання є досить вагомим резервом у вирішенні зазначеної проблеми в сучасній школі.

Література

1. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М. : Изд-во политической литературы, 1973. – 271 с.
2. Сухомлинский В.А. Упражнение – один из методов воспитания сознательной дисциплины / В.А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1952. – № 5. – С. 12–20.

ГРЕНЬ Л.М.

ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ НА ПОТЕНЦІАЛ СТУДЕНТІВ

Мотивація як процес зміни станів і відносин особистості ґрунтується на мотивах або конкретних спонуканнях, причинах, що примушують особистість діяти тим або іншим чином. У них взаємопов'язані потреби та інтереси, прагнення, переконання, домагання, властивості особистості, емоції та багато іншого. З огляду на це мотиви – дуже складні утворення, динамічні системи, за допомогою яких здійснюються аналіз й оцінювання альтернатив, вибір і прийняття рішень. Велику роль при цьому відіграє мотивація досягнення бажаного результату, яка і стала предметом нашого дослідження.

У зарубіжній літературі було запропоновано ряд теорій, які описують і пояснюють феномен атрибуції досягнення успіхів та уникнення невдач. До таких належать теорії каузальної атрибуції Б. Вайнера, атрибутивного (пояснювального) стилю М. Селигмана, теорія імпліцитних теорій інтелекту К. Двек, соціально-когнітивна теорія самоефективності А. Бандури й теорія сприймального контролю Е. Скінер [1, с. 320].

Вітчизняні вчені до процесу розвитку мотивації досягнення успіху підходять з позицій характерного для гуманістичної педагогіки і психології особистісно-діяльнісного підходу. Ми виділяємо активну суб'єктивну позицію як значущий фактор розвитку і трансформації мотивів досягнення успіху. “Засіб, програма і конкретні життєві цілі, які оцінюються індивідом як такі, що оптимально задовольняють потреби, і стосовно яких приймається намір щодо досягнення, – це і є система мотивів особистості”, – пише відомий українській науковець С.С. Занюк [2, с. 3–20]. У своїй роботі С.С. Занюк дає визначення мотивації досягнення, розкриває її структуру та роль факторів, що визначають наявність сильної мотивації досягнення. Він робить висновок про те, що мотивація досягнення виявляється в багатьох аспектах особистісного зростання і є відносно сталим особистісним утворенням. Проте вона також є динамічним утворенням, яке починає діяти у взаємодії із ситуативними факторами. Так, О.М. Павлик розглядає особливості самооцінки студентів з різною мотивацією досягнення [3].

У результаті досліджень російських учених Н. Бордовської та А.А. Реана встановлено [4], що мотивація досягнення успіху має, поза сумнівом, позитивний характер. При такій мотивації дії людини спрямовані на те, щоб досягти конструктивних, позитивних результатів. Особистісна активність тут залежить від потреби в досягненні успіху. Вона разом з пізнавальними інтересами є найбільш цінним мо-

тивом. Люди, мотивовані на успіх, ставлять перед собою головну позитивну мету, досягнення якої розглядатиметься ними як успіх. Вони шукають таку діяльність, активно до неї включаються, обирають засоби і шукають можливості для досягнення поставленої мети. Для них властиве очікування успіху, вони впевнені в ньому. Робота у них викликає позитивні емоції.

А ось мотивація боязні невдачі належить до негативної сфери. При цьому типі мотивації людина прагне, перш за все, уникнути осуду, покарання. Очікування неприємних наслідків – ось що визначає її діяльність. Ще нічого не зробивши, людина вже боїться можливого провалу і думає, як його уникнути, а не як домогтися успіху. У неуспішних студентів мотивація досягнення успіху, а також мотив отримання високої оцінки не розвиваються. Але у них виразно виявляється інша тенденція – мотивація уникнення невдачі.

Сказане вище дає змогу зробити висновок про те, що мотивація досягнення – це прагнення до успіху, високих результатів у діяльності. Вона організує цілісну поведінку, підвищує навчальну активність, впливає на формування мети і вибір шляхів її досягнення. Людина, яка прагне до успіху, володіє сильною мотивацією досягнення. Від того, яке значення вона приписує результатам у певній сфері, залежить вибір тієї діяльності, якою вона прагне займатися. Говорячи про розвиток мотивації досягнення успіху, багато дослідників мають на увазі, перш за все, формування активної життєвої стратегії, вироблення моделі поведінки, орієнтованої на успішне досягнення цілей діяльності. Розвиток мотивації досягнення успіху передбачає, перш за все, формування активної життєвої стратегії, вироблення відповідної моделі поведінки.

Мета статті – подати діагностику мотивації досягнення успіху в студентів; схарактеризувати її рівні, скласти психологічний портрет студентів з різним рівнем мотивації.

Якщо говорити про діагностику мотивації успіху й мотивації уникнення невдач, то найоптимальнішим методом є спостереження, тому що в педагогів є можливість слідкувати за поведінкою і діяльністю студента, його результатами, яке можна піддати глибокому психологічному аналізу. У цьому дослідженні для діагностики рівня мотивації було використано тест-питальник МУН А. Реана [4, с. 189]. Під час констатувального експерименту було опитано 110 студентів першого курсу факультету електромашинобудування. Серед студентів, що беруть участь в експерименті, але вже на V курсі навчання було опитано 110 студентів. Крім того, було опитано 120 студентів контрольної групи студентів, що не беруть участі в експерименті. У процесі дослідження виділено чотири рівні мотивації: високий (від 17 до 20 балів), середній (від 14 до 16 балів), низький (від 10 до 13 балів) й орієнтація на уникнення невдач (менше ніж 10 балів). У результаті встановлено такі рівні мотивації досягнення успіху в студентів (див. рис.).

Таким чином, формувальний експеримент сприяв помітному підвищенню рівня мотивації досягнення успіху порівняно з результатами констатувального експерименту: у два рази збільшилась кількість студентів з високим рівнем мотивації й помітно знизилась кількість тих, хто має низьку мотивацію успіху й мотивацію уникнення невдач. Результати контрольного експерименту також свідчать про те, що рівень мотивації досягнення успіху в студентів, що не брали участі у формувальному експерименті, помітно нижчий, ніж у тих, хто брав участь у ньому, і відрізняється незначно порівняно з їх оцінкою під час констатувального експерименту.

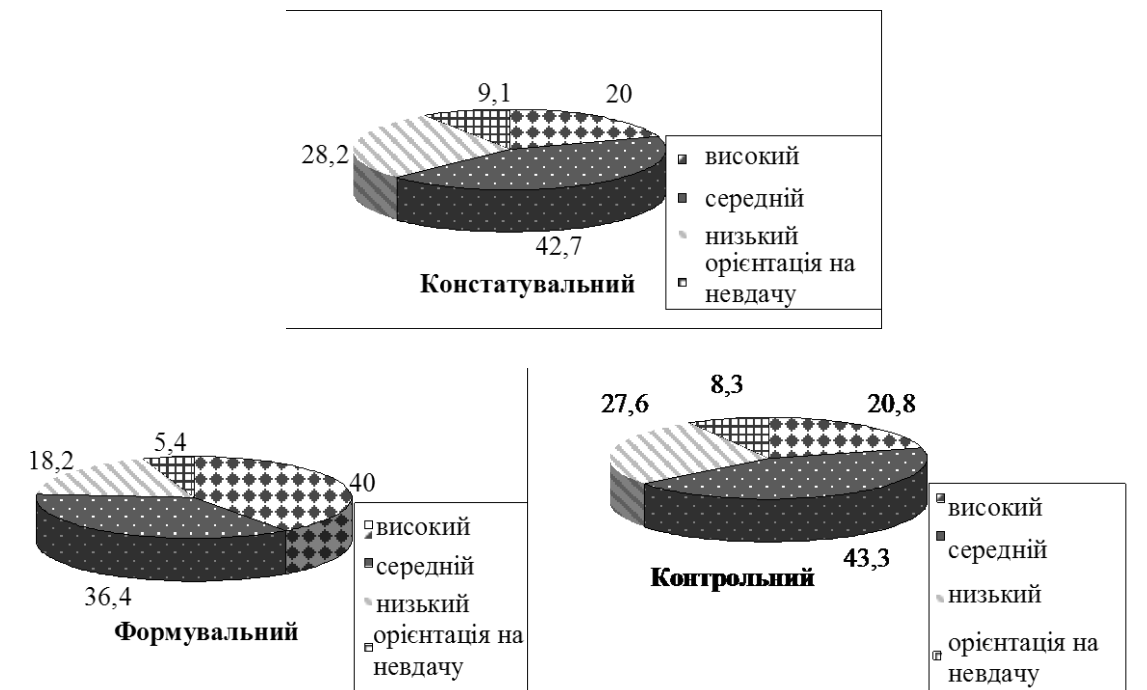

Рис. Рівні мотивації досягнення успіху на різних стадіях експерименту

При цьому був установлений зв'язок між рівнем мотивації досягнення успіху й успішністю студентів. Так, середній бал успішності в групі студентів з високою мотивацією досягнення успіху становить 4,85 балів, із середньою – 4,5 балів, з низькою – 4,22 бали й у тих, для кого характерна боязнь невдачі, – 4,0 бали. Ці результати підтвердили висновки інших учених про те, що мотивація досягнення успіху позитивно впливає на успішність студентів, а отже, на їх активність і професійну компетентність [5].

Основним змістом психолого-педагогічної роботи, спрямованої на активізацію потенціалу студентів, є їх особистісне зростання. Це передбачає діагностику рівня загальноособистісного розвитку студентів і дослідження його динаміки. Вирішенню цього завдання значною мірою сприяє створення образу самого себе, або складання Я-концепції, яка і була нами використана [6, с. 244–250]. Вона є динамічною сукупністю притаманних кожному студенту установок, спрямованих на саму особистість, які можуть змінюватися в процесі розвитку й саморозвитку.

Становить науковий інтерес питання, як цей процес відбувається у студентів під час їх навчання у ВНЗ. Цей період у житті людини є найбільш сприятливим не тільки для отримання професійних знань і вмінь, а й для вироблення навичок самопрограмування на успіх і самовдосконалення, що сприяють самовихованню й розкриттю повного потенціалу особистості. Складання Я-концепції дає можливість отримати інформацію про досягнення певної професійної майстерності студентів уже на перших етапах особистісного розвитку у ВНЗ і сприяє розвитку їхньої готовності до успішної професійної діяльності. Вона передбачає знайомство із власною особистістю під керівництвом психолога, розвиває здібності студентів до самопізнання, самоаналізу, уміння розуміти себе й інших людей, прагнення до самовдосконалення.

Результати дослідження, отримані за допомогою Я-концепції, дають змогу охарактеризувати психологічний портрет студентів з різним рівнем мотивації досягнення успіху у вищій школі.

Для високого рівня мотивації досягнення успіху характерне глибоке усвідомлення залежності свого професійного успіху від самопізнання, самоконтролю й са-

мовдосконалення. Тут яскраво виявлені потреби, пов'язані з особистісним зростанням: підвищувати рівень майстерності й компетентності, забезпечувати собі матеріальний комфорт, розвивати свої сили й здібності, що наповнює майбутню професійну діяльність особистісним змістом. Це сприяє збільшенню потреби студентів у саморозвитку, підвищенні їхньої успішності, цілеспрямованій поведінці й активізації зусиль, спрямованих на досягнення бажаного результату, а також сприяє формуванню надихаючих переконань, віри в самого себе, підвищенню самооцінки й здатності самопрограмування на успіх. Для них характерна наявність сили волі, самовладання, самоконтролю й відповідальності за свої дії, що неодмінно підвищує їхню успішність при вирішенні пізнавальних і професійних завдань.

Такі студенти займаються самоосвітою й самовихованням, вони можуть самостійно ставити перед собою довгострокові, проміжні й близькі цілі, знають стратегію й тактику їх досягнення. Вони помітно більше за інших упевнені в тому, що вміють досягати бажаного й досягнуть успіху в житті. В цілому цих студентів характеризує найбільш високий рівень загальноособистісного розвитку, який становить 23,90 бала.

Середній рівень мотивації досягнення успіху відрізняється достатньою сформованістю всіх компонентів мотивації. Особистості цього типу зазвичай активні, ініціативні. На заняттях вони свідомо прагнуть опанувати знання й уміння, працювати організовано й докладають зусиль для досягнення бажаного результату. Для них характерне помітно виражене прагнення до успіху, потреба зростання й надихаючі переконання, а також досить висока успішність. У цих студентів виявляються особистісно й професійно значущі якості, вони роблять все можливе для їх розвитку, займаючись самоосвітою й самовихованням.

Студенти із середнім рівнем мотивації вміють самостійно ставити перед собою близькі цілі й за допомогою викладача визначити довгострокову перспективу. Для цього рівня характерне не тільки усвідомлення важливості мотивів досягнення успіху, а і їх розвиток. У них досить яскраво виражені рефлексивні й комунікативні здібності. Проте студенти цього рівня ще мають потребу в керівництві. У процесі їх навчання необхідно формувати впевненість у собі й почуття оптимізму, мотивацію досягнення успіху, інтерес до майбутньої професії, учити брати відповідальність за результати діяльності на себе. Загальний результат загальноособистісного розвитку студентів із середнім рівнем мотивації досягнення становить 19,51 бала.

Низький рівень мотивації досягнення успіху. Студенти, розуміючи значення наук, які вивчають у навчальному закладі, виявляють інтерес до предмета, особливо коли викладач установлює зв'язки розглянутого матеріалу з майбутньою професією. Особистісно професійно значущі якості виявляються слабко й не завжди їх можна виявити, швидше за все, мотив навчання характеризується через усвідомлення "треба". Він, як правило, пов'язаний із зовнішньою стороною процесу навчання, орієнтований на формальний успіх, досягнення оцінного результату.

Характерна особливість мотивації цього рівня полягає в тому, що професійне навчання виступає для цих студентів найчастіше як засіб досягнення особистого благополуччя. Вони можуть за допомогою викладача ставити перед собою близькі цілі, пов'язані з майбутньою навчальною діяльністю. Водночас такі студенти часто не здатні керувати своїми спонуканнями, займатися самовихованням, уміти боротися зі своїми недоліками. У цьому випадку викладачеві все-таки можна цілеспрямовано будувати стратегію формування мотивів досягнення успіху через розвиток особистісних якостей, виділення з них професійно значущих. На цьому рівні можна констатувати професійну самосвідомість, що зароджується у студента, і викорис-

товувати її для сильнішого збудження мотивів навчання й формування спрямованості на успіх. Загальний результат загальноособистісного розвитку студентів з низьким рівнем мотивації досягнення становить 12,54 бала.

Студенти з мотивацією уникнення невдач малоініціативні, що виявляється в низькій успішності, слабкому прагненні до досягнення успіху. Серед них найбільше студентів, які не задоволені вибором майбутньої професії й нічого не роблять для досягнення успіху в ній, а деякі навіть не думають про це. Для них характерні обмежувальні переконання, тому вони уникають відповідальних завдань, шукають приводи для відмови від них. Ці студенти будують плани тільки на близьку перспективу й бояться це робити на довгострокову, не знаючи стратегії й тактики постановки цілей та їх досягнення. І хоча почуття обов'язку й відповідальність у них досить високі, у деяких присутні такі якості, як необачність і панікерство. У цієї групи студентів слабше розвинена сила волі, рефлексивні й комунікативні здібності, особливе вміння знаходити спільну мову з людьми. Вони не впевнені в собі й у тому, що досягнуть успіху в житті. Серед них найбільше не задоволених собою. Завдання навчання полягають у тому, щоб розвинути пізнавальний інтерес до професії, формувати інтерес до діяльності, потребу в праці, упевненість у собі й почуття оптимізму. Для цього необхідні створення ситуацій успіху в процесі особистісно орієнтованого навчання, пошук будь-яких можливостей стимулювання їх активності. Загальний результат загальноособистісного розвитку студентів з мотивацією уникнення невдач мінімальний і становить 6,45 бала.

Як доводять результати дослідження, зростання потенціалу студентів у процесі цілеспрямованого формування мотивації досягнення успіху дає їм змогу ефективно самореалізовуватися через оптимальні стратегії поведінки, розвиваючи при цьому аксіологічний, компетентнісний, особистісний, поведінковий, рефлексивний, комунікативний та емоційно-вольовий компоненти власної особистості [7].

Успіхи й невдачі студентів з позитивною та негативною мотивацією різні. Перші легше залучаються до навчальних ситуацій, швидше адаптуються до нових методів навчання й індивідуальних методик викладання, домагаються відповідності витрачених зусиль та отриманого результату, отримують задоволення від навчання. Неуспішність і невдачі призводять до формування мотивації уникнення невдач. Такі студенти часто ухиляються від занять, не здатні до напруженої праці, не доводять до завершення розпочату справу, швидко втрачають інтерес до матеріалу і не досягають бажаної мети.

Це дає змогу дійти висновку про те, що мотивація досягнення успіху акумулює в собі всі чинники, що сприяють особистісному розвитку студента і домінують у системі формування спрямованості на успішну професійну діяльність. Домінанта, як відомо, є мотивацією, орієнтацією, установкою, провідною потребою особистості в реалізації тієї або іншої спрямованості, будучи потужним активатором діяльності. Вчення про домінанту створив О.О. Ухтомський [8], який стверджував, що вона є центром, навколо якого групується вся діяльність, поведінка, творчість людини. За словами О.О. Ухтомського, найважливішою для людини є домінанта постійного морального вдосконалювання, творчості, пошуків істини. Тому вона є одним з найважливіших механізмів самовиховання. Він не тільки наголошував на можливості та необхідності створення й управління домінантами поведінки та психічного розвитку, а й дав конкретні рекомендації щодо їх виховання й корекції.

На думку Г.К. Селевка [9], для того, щоб процеси самовдосконалення стали домінантними в психічному розвитку, необхідна організація трьох груп умов:

1. *Усвідомлення* особистістю цілей, завдань і можливостей свого розвитку й саморозвитку.

2. *Участь* особистості в самостійній і творчій діяльності, певний досвід успіху й тренінг досягнень.

3. Адекватні *стиль і методи* зовнішніх впливів: умов навчання й виховання й укладу життєдіяльності.

Основною метою пропонованої методики є формування якостей успішного фахівця, розкриття його індивідуальності, стимулювання процесу подальшого самовдосконалення, оволодіння навичками самостійної роботи. Необхідною умовою для цього є розроблення студентами за допомогою викладача програми самовиховання. На різних етапах роботи слід проводити самомоніторинг з використанням психологічних тестів, який дає можливість скоректувати подальшу роботу особистості над собою, що веде до самореалізації й самоствердження.

Висновки. Таким чином, мотивація досягнення успіху є домінантою у формуванні професійної самосвідомості студентів і виборі подальшого освітнього маршруту. Можна стверджувати, що активним у професійному навчанні буде той студент, що усвідомлює потребу в знаннях, якостях і вміннях, необхідних для успішної професійної діяльності. На цій основі в нього формується мотив досягнення успіху, розвивається вміння ставити цілі й досягати їх. Саме ці процеси відображають сутність мотиваційно-поведінкового аспекту діяльності викладачів і студентів у навчальному процесі.

Створення у студентів домінантної установки-мотивації на самовиховання, формування культу самовдосконалення допоможе вирішити багато проблем освіти, зокрема, таких важливих, як мотивація навчання та його спрямованість на успішну пізнавальну й професійну діяльність. У процесі навчання відбувається подальша трансформація мотиваційної сфери, що виражається в появі нових та інволюції ряду старих мотивів, у змінах абсолютної і відносної значущості окремих мотивів, структури мотивів. Людина, оволодіваючи навчальною діяльністю, розкриває в ній нові аспекти, грані, які здатні задовольнити її потреби. Динаміка мотиваційної структури здебільшого визначається рівнем академічних успіхів, що підтверджується й результатами нашого дослідження. У міру досягнення успіху в навчанні студент починає бачити шляхи самовизначення, самоактуалізації в діяльності.

Література

1. Далгатов М.М. Мотивация деятельности достижения в теориях каузальной атрибуции / М.М. Далгатов // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 14 : Психология. – 2006. – № 1.
2. Занюк С.С. Психология мотивации / С.С. Занюк. – К. : Эльга-Н : Ника-Центр, 2001. – 352 с.
3. Павлик Е.М. Особенности самооценки студентов с разной мотивацией достижения / Е.М. Павлик // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 4. – С. 90–97.
4. Бордовская Н.В. Педагогика / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб. : Питер, 2004. – 297 с.
5. Кондратьева М.В. Развитие мотивации достижения у студентов вузов : учеб.-метод. пособ. / М.В. Кондратьева. – Ставрополь : Изд-во СевКав ГТУ, 2005. – 104 с.
6. Романовский А.Г. Философия достижения успеха / А.Г. Романовский, В.Е. Михайличенко. – Харьков : НТУ “ХПИ”, 2003. – 690 с.
7. Грень Л.Н. Мотивация достижения успеха – важное условие формирования профессионального самосознания студентов / Л.Н. Грень // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 1. – С. 43–51.
8. Ухтомский А.А. Избранные труды / А.А. Ухтомский. – Л. : Наука, 1978. – 358 с.
9. Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации эффективного управления УВП / Г.К. Селевко. – М. : НИИ шк. технологий, 2005. – 288 с.